

דרישבוני

בס"ד

פרשת נצבים, תשע"ו, מספר 1189

תורה ומדע בעניין "מקומות הנקודים במקרא"

יהונתן יעקובס

הסמיו הבא לידי ביטוי בנקודות. הוא הוכיח זאת בשמונה מהמקרים. לדוגמה, על תיאור הנשיקה של עשו ליעקב, "וַיִּשְׁקְהוּ" (בר' לג:ד), אפשר לומר, שברובד הגלוי הנשיקה מסמלת קרבה ואהבה, אך ברובד הסמיו מדובר בנשיקה שאינה יוצאת מהלב, ואולי אפילו בכוונה לנשך. דוגמה נוספת, הנקודה המופיעה על האות יוד בתיאור המלאכים המתגלים לאברהם ("וַיֵּאמְרוּ אֵלָיו", בר' יח:ט) מלמדת, שברובד הגלוי הם לא נראים כמלאכים, אך ברובד הסמיו הם יודעי כול, וכן הלאה. לדעת שנאן המקור לדרשותיו של ר' יוסי בעניין זה הוא הפסוק בפרשתנו המצביע מפורשות על הפער בין הגלוי לבין הסמיו.³

לסיכום, לפי הגישה הראשונה חכמים רואים את הנקודות כציון הרומז לקורא לדרוש את האירוע ולהבין מה מיוחד בו.

עיון בחלק מהמקורות המופיעים בחז"ל מעלה גישה שנייה, שלפיה חכמים ראו בנקודות ציון למילים שהתעורר בהן ספק:

עשר נקודות בתורה אלו הן... ולמה נקוד על כל האותיות הללו? אלא כך אמר עזרא, אם יבוא אליהו ויאמר למה כתבת, אומר אני לו כבר נקדתי עליהם. ואם יאמר לי יפה כתבת אותה, הרינו מסלק נקודותיהן מעליהן.⁴

סימון מילים בנקודות כביטוי למחיקתן היה נוהל ידוע בכתבי יד, החל ממגילות מדבר יהודה ועד ימי הביניים.

אפשר למצוא המשך לגישה זו גם בקרב פרשני ימי הביניים. לדוגמה, בפירוש ביזנטי קדום לבראשית-שמות מהמאה העשירית – אחת-עשרה נאמר: "ולמה נקוד על וישקהו, יש אומרים שמצא עזרא ספר והיה כתוב בו, ומצא אחר ולא היה כתוב בו, ולכן ניקדו, ואם תוציאה אינו הפסוק נעכב מידי פשוטו, וכן כל

בפרשתנו נאמר: "הַנְּסֻתָּה לָהּ אֶל־לֵהֲיִנוּ וְהַנְּגֻלָּה לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (דב' כט:כח). כידוע, מעל המילים "לנו ולבנינו" יש נקודות, וזהו אחד מעשרה מקרים שבהם יש נקודות מעל חלק מהאותיות או המילים הנמצאות בפסוק. תופעה מעניינת זו מכונה "מקומות הנקודים במקרא".¹

הדעות נחלקו בין חכמינו בהבנת התופעה הזו. גישה אחת בחז"ל טוענת שהנקודות ניתנו עם התורה מסיני וסומנו ברוח הקודש, ולכן יש לדרוש אותן:

אמר ר"ש בן אלעזר בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב, נקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה, כאן שהנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה.²

פרופ' אביגדור שנאן הציע, שדרשות חז"ל על עשר הנקודים שבתורה יוצאות מנקודת מוצא זהה של פער בין הרובד הגלוי ובין הרובד

¹³ שם, עמ' צב.

* ד"ר יהונתן יעקובס, מרצה במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן.

¹ ראו לדוגמה ב**אבות דר' נתן** נוסח א פרק לד (מהדורת שכטר דף ג, ב - נא, א); נוסח ב פרק לז (מהדורת שכטר מט ע"א-ע"ב); **ספרי** במדבר סט, (מהדורת הורביץ עמ' 64 ואילך); **במדבר רבה** ג, יג, וכן במדרשים מאוחרים יותר ובחיבורי מסורה שונים כגון **המסורה הגדולה** (במ' ג: לט) וספר **'אכלה ואכלה'** (מהדורת פרנסדורף סעיף 96). בנוסף לעשרת הפסוקים בתורה יש גם ארבעה פסוקים נקודים בנביאים ואחד בכתובים. על התופעה בכללותה ראו:

R. Butin, *The Ten Nequdoth of the Torah or the Meaning and Purpose of the Extraordinary Points of the Pentateuch Text* (Washington D.C. 1906), reprinted with a Prolegomenon by S. Talmon, New York 1969.

² **בראשית רבה** וירא פרשה מח, טו (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 492).

³ א' שנאן, "עשר נקודות בתורה: דרשות חז"ל על המילים המנוקדות מעליהן", ש' יפת (עורכת), **המקרא בראי מפרשיו: ספר זיכרון לשרה קמין**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 214-198.

⁴ אדר"ג, שם.

הכלולים בנוסח המקרא שבידינו. אפילו יעלה בידי המדע להוכיח שהכרעת הרוב הייתה טעות פה ושם - ואין לנו כל סיבה להאמין שדבר זה איננו יכול לקרות - הרי אין בכך כדי לגרוע מקדושתו של הנוסח הזה. אותה 'טעות' משנתקבלה על ידי הרוב של חכמי ישראל - גם היא תורה, וגם היא צריכה לימוד... גם היא ניתנת להתפרש - לא רק בדרך הדרש והסוד - אלא גם בדרך הפשט הרגיל.⁷

על פי הדרך העקרונית שהתווה הרב ברויאר אפשר לבאר גם את תופעת ה"נקוד על". במישור ההיסטורי-מציאותי אכן יש ספק באשר למילים או לאותיות מסוימות, ולכן הן סומנו על ידי המעתיקים בנקודות, כנהוג בתקופות רבות ובתרבויות שונות. אך חז"ל לא שאלו רק "מה קרה?" אלא התלבטו גם בשאלה "למה זה קרה?"; מה ראה הקב"ה לגלגל ספק דווקא במילה זו או באות זו ולא באחרת? הנחת היסוד היא שאין מקרה בעולם, ואם התגלגל הספק למילים אלו דווקא, יש מקום לדרוש אותן ולהבין למה רמז הקב"ה כשגלגל את הספק. דרך זו פותחת כמובן את הדלת בפני הדרשות, שחלקן הגדול, כאמור, מתייחס לפער שבין הגלוי לבין הסמוי.

לשנה טובה תכתבו ותחתמו!

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁷ 'שיטת הבחינות' של הרב מרדכי ברויאר - קובץ מאמרים ותגובות, עורך י' עופר, אלון שבות תשס"ה, עמ' 71-91, הציטוט מעמ' 80-82 (המאמר נדפס לראשונה בכתב העת דעות מז [תשל"ח], עמ' 102-113).

הנקודים".⁵

רלב"ג כתב (על בר' יח:ט): "הנקודות אשר על 'אליו' ומה שידמה לו, הוא אצלי להורות על עניין ממוצע בין מציאות התיבה הנקודה והעדרה, כי הנקודה תעשה על הכתוב למחוק מה שעליו הנקודה. ולפי שכבר נשארה התיבה בכתוב עם הנקודות שעליה, הורה שאינה נמחקת מכל וכל, ואינה נכתבת בשלמות".

בדרך זו ניתן לבאר חלק גדול מהמקרים שיש בהם ניקוד. לדוגמה בבמדבר ג:לט כתוב: "כָּל פְּקוּדֵי הַלְוִיִּים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל פִּי ה' לְמִשְׁפַּחְתָּם". המילה "ואהרן" נקודה, ואכן עיון בתחילת הפרק (במ' ג:יד-טו) מגלה שרק משה הצטווה לפקוד את הלוויים, ואולי בגלל זה נרמז בניקוד להשמיט את המילה "אהרן".⁶ הניקוד על המילה "וישקהו" (לעיל) מלמד אולי על ההתלבטות באשר ליחסו של עשו ליעקב בפגישה זו. הניקוד על המילים "לנו ולבנינו" בפרשתנו (בהנחה ש"הנסתרות והנגלות" רומז לעבר ולעתיד) מלמד על שתי דרכים להבין את היחסים בין האדם לקב"ה: בהתעלמות מהניקוד, הפסוק מצביע על ההבדל בין האדם לה'. אם נמחק את המילים "לנו ולבנינו", יש הצבעה על אחריות ה' גם על מה שנראה לנו נגלה, כל זאת כמובן על רקע הקללות והברכות.

ההבדל בין שתי הגישות שהוצגו לתופעת ה"נקוד על" הוא לכאורה ההבדל שבין הפשט לבין הדרש, או במילים אחרות ההבדל שבין העולם הרבני לעולם האקדמי: העולם הרבני ילמד מהנקודות את דרשותיו, והעולם האקדמי ידבק בהסבר ההיסטורי-מציאותי שסיבתן בספק טקסטואלי. אלא שבמקרה זה - בניגוד למקרים אחרים - אפשר, כאמור, למצוא את שני ההסברים במדרישי חז"ל. ברצוני לנסות וליישב בין שני ההסברים שנראים כבאים מעולמות שונים לחלוטין, בעזרת ביאור שנתן הרב מרדכי ברויאר לשאלה הכוללת על אמיתות נוסח המקרא.

במאמר שכותרתו "אמונה ומדע בנוסח המקרא" (פורסם לפני כארבעים שנה) כתב הרב ברויאר כך:

הקב"ה לא נתן את תורתו לבלרים שהם מלאכי השרת; אלא סופרים בשר ודם כותבים את תורתו, ובני אדם הוגים את אותיותיה. וכדרכם של בני אדם הם עלולים גם לטעות - או להיות חלוקים במסורת הכתיבה והקריאה... דברים אלה אמורים בכל פסוק ובכל תיבה ובכל אות

⁵ N. de Lange, *Greek Jewish Texts from the Cairo Genizah*, Tübingen 1996, p. 95.

⁶ ואכן בחלק מכתבי היד של נוסח המסורה, וכן בנוסח השומרוני ובפשיטתא, המילה "אהרן" חסרה. על פי גרסתנו יש לבאר שאהרון סייע למרות שלא נצטווה.